

А. М. Петрик

ОСНОВНІ ВІХИ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АНДРІЯ ЯКОВЛІВА

У статті розглядаються основні віхи, громадської та публіцистичної діяльності видатного українського вченого, дипломата, юриста, однієї з визначних особистостей українського національного руху першої половини двадцятого сторіччя, Андрія Яковліва.

Ключові слова: Андрій Яковлів, право, статті, еміграція.

Андрій Іванович Яковлів (1872 – 1955) український юрист, історик та державний діяч. Народився у Чигирині на Черашині у сім'ї чиновника І. Яковліва. Навчався у Дерптському університеті. Під час навчання захопився історією вітчизняного права та юридичних систем сусідніх країн. Справжнім «науковим батьком» А. Яковліва став професор М. Дяконов – спеціаліст у галузі історії права східних слов'ян. У 1904 р. Андрій Іванович отримав диплом магістра I-го ступеня. Протягом 1905 – 1917 рр. він пройшов шлях від юрисконсульта Київської казенної палати – до Голови союзу адвокатів міста Києва [1, 1].

З початком революції 1917 р. А. Яковліва обрали до Центральної Ради. Пізніше він ввійшов і до так званої Малої Ради. Очолював у різний час Законодавчий комітет та Секретаріат Ради. З весни 1918 р. починається дипломатична діяльність вченого. Протягом 1918 – 1923 рр. А. Яковлів представляв інтереси УНР в Австро-Угорщині, Бельгії та Нідерландах, деякий час очолював Департамент Чужоземних зносин в Міністерстві іноземних справ Української Держави [2, 1-2]. Протягом 1923 – 1945 рр. А. Яковлів працював викладачем історії держави і права у Вільному Українському Університеті (Прага), Українській Господарській Академії (Полєбради) та Українському науковому інституті (Варшава). З 1945 і до смерті він продовжував громадську і наукову діяльність у США. Помер Андрій Іванович у Нью-Йорку, похований на кладовищі Саунт-Баунд Брук [3, 302].

У 1905 р. бере свій початок журналістська діяльність А. Яковліва. Закінчивши навчання в університеті Св. Володимира Андрій Іванович залишився працювати у місті за спеціальністю [4]. У період першої російської революції 1905 – 1907 рр. значно поживилося громадське і політичне життя. Відносна лібералізація суспільного життя, зумовлена царським «жовтневим маніфестом», створила підґрунтя для появи україномовних видань. Навколо видних діячів громадського життя Києва, таких як О. Єфремов, Д. Дорошенко та І. Огієнко починає гуртуватися свідомо молодь, котра ініціює створення перших україномовних періодичних видань [5]. У 1905 р. Д. Дорошенко став редактором газети «Громадська думка». Це видання було щоденним, розміщувалося на трьох аркушах і було «газетою політичною, економічною та літературною». До авторського колективу увійшли представники різних політичних сил та різноманітних сфер діяльності. Автори у своїх статтях доносили до читача своє бачення основних подій, що сколихнули імперію у той революційний час. Крім того, видання ставило перед собою завдання – аналізувати дії уряду у культурній та економічній сферах та висвітлювати наслідки подібних дій для державного життя. У січні 1906 р. А. Яковлів отримав від Д. Дорошенка запрошення до авторського колективу. Перші статті Андрія Івановича були присвячені економічній сфері. До них відносяться і «дебютна» публікація вченого «Ощадні каси». У цій розвідці він підняв питання важливості для держави «системи ощадних кас» і висловив ідею необхідності «експлуатації державою коштів громадян для власних, державних потреб». Андрій Іванович вважав потрібним

дати можливість використовувати каси для надання безвідсоткових позик «бідним селянам» та інвалідам, котрі не спроможні вийти зі скрутного становища без допомоги держави. А. Яковлів закликав звертатися до «пруської системи» ощадних кас з використанням «тогального страхування», тобто введення обов'язкової страховки для всіх вкладників ощадних кас. Крім того, він вважав необхідним для популяризації касової системи постійно збільшувати відсоток, котрий держава виплачує вкладникам щорічно (з 3,6 – до 4%) [6, 1-2].

Редакційна колегія схвально віднеслася до статті А. Яковліва і невдовзі останній увійшов до її складу. Надалі дослідник продовжив розробку «економіко-соціальної тематики». Особливо актуальною була його стаття «Політичні засланці голодують». У своїй роботі автор розкритикував дії російського уряду стосовно політичних дисидентів, зазначивши: «З початку цього року, коли міністерство внутрішніх справ почало переслідувати членів селянської залізничної й інших спілок, а також під час виборів до Державної Думи тисячі людей було розіслано по далеким місцях Європейської Росії й Сибіру». А. Яковлів звинуватив уряд у тому, що висилка людей проводилася «в адміністративному порядку», без рішення суду і навіть у тих випадках, коли суд виправдовував обвинувачених. Андрій Іванович, спираючись на статтю надруковану в № 13 газети «Мысль», заявляв про те, що заслані не лише витримують «душевні болі» через несправедливе осудження, але і попросту голодують, адже уряд виділив на утримання засланих, котрих розмістили у спеціальних таборах, всього по 1,5 крб. на місяць. При тому, що за помешкання заслані мали платити 1,2 крб. Він підсумував есе так: «Звичайні людяні почуття протестують проти таких умов життя навіть справжніх злочинців, а тут мучаться люди, що, як визнає само ж міністерство, ніякого злочинства не зробили і винуваті тільки в тому, що здалися «неблагонадежними» якомусь п'яному урядникові чи стражникові». В подальшому Андрій Іванович неодноразово звинувачував російський уряд у цілеспрямованих репресіях проти інакомислячих. Зокрема писав на сторінках «Громадської Думки»: «Міністри добре знають, що вони позасиляли невинних, а також їм відомі всі муки й страждання, що терплять засланці. Навіщо це робиться? Невже ж уряд помірився таким способом винищити «неблагонадежних»?». При цьому, закликав усіх небайдужих допомогти засланцям, «щоб не дати їм вмерти з голоду» [7, 1].

Стаття А. Яковліва викликала бурю схвальних відгуків від колег, а безкомпромісність, з якою молодий вчений виступав проти дій уряду, захоплювала. Помітний успіх мали статті, котрі продовжували тему «узурпації» влади. У статті «Зухвальство чи провокація?» Андрій Іванович звинуватив Уряд у невиконанні постанов Державної Думи, котра зобов'язала міністерство Внутрішніх справ організувати побут висланих підданих, зокрема вирішити проблему голоду у деяких таборах. Уряд вніс до Держдуми пропозицію про виділення на подолання голоду 100 млн. крб. Право організації гуманітарної допомоги, на думку голови уряду, мала залишатися за міністерством внутрішніх справ. А. Яковлів, від імені української інтелігенції, висловився проти цього, звинувативши уряд у планомірному знищенні засланих та ігноруванні думки Державної думи, називаючи подібну позицію зухвальством та провокацією [8, 1].

Після трансформації «Громадської Думки» на щоденне видання «Рада», Андрій Іванович продовжив публіцистичну діяльність. Його перу належить ряд статей, актуальних для сучасних йому соціальних та економічних умов. Найбільш помітними були розвідки

«Протекціонізм та вільна торгівля», «Державне господарство» та «Державні землі». У першій автор наголошував на необхідності запобігання державного протекціонізму «агресивного характеру» котрий міг нести деструктивний заряд по відношенню до розвитку вільної торгівлі в Росії. Водночас журналіст виступав прихильником політики протекціонізму у «ліберальних межах», що давало можливість здійснювати опіку над «недорозвиненою» російською економікою. Однак А. Яковлів відзначав, що протекціоністська система, за якої ставиться мета – «лише збільшення державних доходів невеликого гуртка багатців... [-] не може бути корисною для культурно-економічного добробуту народу, а навпаки приводять до зниження культури і економічно убожить робочий нарід». Найкориснішою для Росії А. Яковлів вважав таку економічну політику, що «має в основі як протекціонізм, так і систему вільної торгівлі» [9, 1]. У розвідці «Державні землі» він проаналізував питання «чесного» наділу селян земельними ділянками.

Особливо слід відмітити його цикл статей, присвячений проблемам вітчизняного державного господарства. Під однойменною назвою статті виходили на шпальтах «Громадської думки» і викликали живий інтерес з боку читачів. Перша розвідка вийшла у № 172 щоденника і була присвячена «Прямим і посереднім податкам». У загальних рисах Андрій Іванович подав відомості про стан податкової системи імперії, пояснив читачу різницю між податками прямими та опосередкованими. Автор критикував практику так званих «посередніх податків», що бралися з підданих Романівської корони. «Посередні податки не відповідають достаткам людей, що платять ці податки. Та й платяться ці податки не з прибутку, як прямі податки, а з коштів що призначені на задоволення необхідних для життя потреб», – відзначав А. Яковлів. [10, 2]. Подібну систему журналіст вважав неправильною та такою, що веде до зuboжіння.

Демонстративну антиурядову лінію продовжив А. Яковлів й у розгляді інших напрямків державного господарювання. В № 179 він розглянув проблему «Поступового податку з прибутку. Податку з спадщини», назвавши податок з отриманої спадщини «одним з найсправедливіших». Автор вважав, існуючий у Росії, підхід до «спадщинного оброку» неідеальним, адже розмір податку залежав від того, наскільки близьким родичем померлого був спадкоємець. Так, рідні діти, чоловік і дружина померлого платили 1,5% з ціни спадщини, брати і сестри – до 6%, але найбільше двоюрідні брати і сестри – 9%. Всі інші родичі виплачували 12% від ціни. Більше того зі спадку сумою менше 100 руб. ніякого податку не бралось. А. Яковлів вирахував, що прибуток держави за рік від спадкового податку складав лише 5 млн. руб., у той час, коли аналогічна стаття прибутку Франції складала 90 млн., Англії – 127 [9, 2].

На думку Андрія Іванович необхідно було перетворити податок зі спадщини на поступовий. Він переконував: державна реформа податкової системи, як і докорінна зміна всієї фінансової системи Росії, може бути ефективною, лише за умови заміни правлячого уряду, котрий складався «з незалежних від народу і Державної думи міністрів, не може та й не хоче проводити реформи». Лише «Державна Дума, зібрана на основі вселюдного рівного виборчого права», здатна до корінного «перелому» Росії [9, 1].

У наступних номерах він подав власне бачення реформування системи державних видатків імперії, яку визнавав кризовою, через «порядкування бюрократії». Автор вбачав першочерговою метою для «оновленої Росії» – проведення земельної реформи та створення практичної системи народної освіти. Однак реформува-

ння у цих «життєво важливих» сферах стало б неможливим без подвійного фінансування. «Добути потрібні кошти можна тільки через реформу всього державного господарства, як податків так і видатків». А. Яковлів був впевнений: «Реформу державного господарства, як державних податків, так і видатків, зможе провести тільки сам народ через своїх послів, вибраних через все людне, пряме і рівне голосування. Бюрократія до цього не здатна». Андрій Іванович закликав передати контроль над урядом взагалі та фінансовим міністерством зокрема особливому комітету Державної Думи. Являючись відкритим конституціоналістом, дослідник вбачав «порядкунок» Росії у трансформації державної влади від абсолютної монархічної до республіканської з вищою владою законодавчого органу – Державної Думи [11, 1].

Кінець епохи «революційної романтики» 1905 – 1906 рр., наступ реакційної цензури призвели до відтоку журналістських кадрів з ліберальних видань. Невдовзі припинив свою роботу як економічний оглядач «Ради» й А. Яковлів [6]. Перехід 1910 р. на службу до Київської міської управи надав йому можливість кар'єрного зростання, а окрім того, – доступ до архівів управи і колишнього магістрату, що дозволило продовжити краєзнавчі дослідження, присвячені, в основному, історії Києва та його окремих районів. Свої розвідки, з цього приводу, історик публікував у «Известиях Киевской Городской Думи».

У 1916 р. вийшла його стаття «Предместья города Киева: Куреневка, Преорка, Сокреци», яка являється історико-географічним описом передмість Києва [12]. У тому ж році надруковано роботу «К вопросу о праве города на земли, находящиеся в его черте и ни за кем не зачисление по актам укрепления» [13]. Ця стаття, як і випущена наступного року – «Право Киева на земли занятии сооружениями бывшей Киевской крепости», торкалася проблеми розподілу землі у середині міста і являлася по суті юридичним тлумачення прав організацій – претендентів на володіння земельними ділянками у місті [14]. Андрій Іванович у цих роботах виступає прихильником муніципального володіння землею і висловлюється проти розпорощення міської землі серед приватних власників. Висловив думку про необхідність передачі у власність міської управи усіх земель міста, котрі не знаходяться у безпосередній власності приватних та юридичних осіб.

Починаючи з 1917 р., А. Яковлів працює штатним рецензентом щомісячного видання «Книгар». Тут Андрій Іванович вів колонку «Економіка», публікуючи критичні статті стосовно нових публікацій у пресі та книг на економічну тематику. У вересневому випуску 1917 р. він проаналізував доповідь П. Мальцева «Україна в державному бюджеті Росії» [15, 32-33]. Висновки П. Мальцева стосовно необхідності введення географічного поділу державних прибутків та видатків, за якого кожна частина імперії мала з власного прибутку укладати «видатковий резерв» на власні потреби, А. Яковлів назвав повністю ненауковими, зокрема зауваживши: «Ми пропонуємо пускати таких книжок у народ, бо ніякої користі він не матиме з того, що буде вживати як докази неперевірені та ненаукових висновків автора». У грудні 1917 р. він опублікував рецензію на працю «Про землю» М. Злобенціва, кваліфікувавши її «популярним переказом» твору професора Воблого «К аграрному вопросу» і визнав «призначеною для широкого загалу сільської людності» [7]. Подібний «розгромний» тон критики взагалі був властивим А. Яковліву. Тому позитивна характеристика роботи Є. Спекторського «Основи права державного», в якій, з погляду рецензента, щодо «загальної теорії державного права сказано все, що

можна було сказати в стислій формі», являє собою радше виняток [8]. У квітні 1918 р. А. Яковлів розкритикував працю Ю. Борхардта «Введення в національну економіку». Праця, на думку рецензента, була мало корисна для «українських умов», адже надрукована за кордоном і перекладена на «галицький діалект», а до того ж характеризує економію європейську, геть відмінну від вітчизняної [16]. Аналізуючи працю І. Чонівського «Економічні нариси. Природні багатства та велика промисловість», А. Яковлів відмітив слушність піднятої проблеми – недостатність інформації щодо наявних ресурсів молодого Української держави. Дослідивши цю розвідку журналіст, відзначив, що І. Чонівський справедливо «підкреслює всі хиби російської, шкодливої для України економічної політики, яка не тільки не сприяла розвою промисловості у нас, але й робила неможливим такий розвиток» [8]. У № 10 «Книгаря» А. Яковлів дослідив ще одну працю І. Чонівського – «Цукрова промисловість». Рецензент погодився з ним щодо шляху відродження української цукрової промисловості, який мав пройти через кілька етапів: 1) забезпечення заводів відповідною кількістю плантацій, 2) недопущення цих земель в парцеляцію, а здавання їх в оренду, 3) забезпечення заводів паливом і всіма іншими матеріалами, 4) вирішення позитивної справи з кредитуванням для цукрової промисловості [9].

Починаючи з 1919 р., колонку «Економіка», спільно з А. Яковлівим, вели О. Мицюк, і К. Шеметів, утворивши своєрідний колектив критиків. У січневому номері видання Андрій Іванович критикував роботу свого колишнього колеги по Центральній Раді М. Порша «Україна в державному бюджеті Росії». Визнаючи, що «в цілому праця М. Порша має постійне значення, як одна з найкращих агітаційних праць, бо дає досить матеріалу ґрунтованого і бойового, за для підтримання ідеї самостійності України», водночас зазначав, що важливість розвідки обумовлена ще й відсутністю, повних статистичних даних про економіку України, а отже, є «майже єдиним джерелом даних про фінансово-господарське становище України для широких кіл для громадянства» [17, 32].

Співпраця з «Книгарем» припинилася тієї ж зими 1919 р., у зв'язку з відбуттям Андрія Івановича до Бельгії та Нідерландів. У наступному вчений продовжував публіцистичну діяльність за кордоном. На сторінках видання «Трибуна України» у 1923 р. вийшла його ґрунтовна стаття «Бельгія і Україна». У цій розвідці А. Яковлів подавав загальні відомості про найбільш перспективні галузі української економіки, котрі могли б бути розвинені до рівня провідних країн Європи у разі фінансової підтримки з боку підприємницьких кіл країн Антанти. До фінансування вітчизняної економіки закликав автор і бельгійських підприємців. Крім того, Андрій Іванович звертав увагу на перспективні сектори промисловості Бельгійського королівства та характеризував роль і місце бельгійської економіки в Європі як важливу та перспективну.

В наступному А. Яковлів співпрацював з такими виданнями, як львівський журнал «Закон і право», де 1928 р. вийшли відбитки з праць вченого. Крім цього, він співпрацював із виданнями емігрантських кіл та брав участь в укладанні ювілейних збірників, де також публікувалися його статті. Зокрема слід відзначити публікації у збірниках, укладених на пошану президента Чехословаччини Т. Масарика та Збірнику, пам'яті С. Петлюри.

4. Крищенко С. Андрій Яковлів // Яковлівські читання: Мат. наук. конф. – Черкаси, 2000.
5. Ульяновський В. Історик права і громадський діяч А. І. Яковлів // Київська старовина. – 1994. – № 5.
6. Яковлів А. Основні каси // Громадська Думка. – 1906. – № 71.
7. Яковлів А. Політичні засланці // Громадська Думка. – 1906. – № 160.
8. Яковлів А. І. Чонівський. «Цукрова промисловість» // Книгар. – № 10. – 1918.
9. Яковлів А. Державне господарство // Громадська Думка. – 1906. – № 179.
10. Яковлів А. Зухвальство чи провокація // Громадська Думка. – № 142. – 1906.
11. Яковлів А. Протекціонізм і вільна торгівля // Громадська Думка. – 1906. – № 44.
12. Яковлев А.И. К вопросу о праве города на земли, находящиеся в его черте и ни за кем не числящиеся по актам укрепления // Известия Киевской городской думы. – 1916. – № 6.
13. Яковлев А.И. Права г. Киева на земли, занятые сооружениями бывшей киевской крепости // Известия Киевской Городской Думы. – 1916. – № 8.
14. Яковлев А.И. Предместья г. Киева: Куреневка, Преорка, Сырец // Известия Киевской Городской Думы. – 1916. – № 6.
15. Яковлів А. Петро Мальців. «Україна в державному бюджеті Росії» // Книгар. – 1917.
16. Яковлів А. Ю. Борхардт. «Введення в національну економіку» // Книгар. – № 8. – 1918.
17. Яковлів А. Порш Микола. «Україна державному бюджеті Росії» // Книгар. – 1918.
18. Яковлів А. Державне господарство // Громадська Думка. – 1906. – № 71.
19. Яковлів А. Удільні землі // Рада. – 1906. – № 2.

Petryk A.M. The basic marks of the Andriy Iakovlivs journalistic activity. The article is dedicated to the life of the famous Ukrainian scientist, diplomat, lawyer, one of the main person in the Ukrainian national movement at the first half of the twentieth century – Andriy Iakovliv.

Key words: Andriy Iakovliv, law, works, emigration.

В. В. Тельвак

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ТОМАШІВСЬКОГО В ЯГЕЛЛОНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Стаття присвячена висвітленню краківського періоду життя та творчості Степана Томашівського на підставі документів Архіву Ягеллонського університету. З'ясовано обставини захисту вченим габілітаційної праці, досліджено перебіг його педагогічної діяльності в університеті.

Ключові слова: Степан Томашівський, Ягеллонський університет, педагогічна діяльність.

Одним із найбільш актуальних завдань сучасної української археографії є пошук матеріалів, котрі стосуються життя та діяльності представників вітчизняної культурної еліти, в архівних та бібліотечних колекціях інших країн світу. Як свідчить наявна література, надзвичайно багато у цій сфері дослідниками вже зроблено. Зокрема на сьогодні опубліковані численні розвідки з україніки в архівних зібраннях Польщі [1–4]. Втім, як свідчить зміст цих публікацій, вони практично не враховують матеріалів, котрі відклалися в архівних фондах навчальних закладів, з якими співпрацювали українські інтелектуали. Проте, внаслідок тривалого перебування українських земель у складі польських держав, саме з навчальними закладами цієї країни найбільш щільно пов'язана творча доля вітчизняних учених. У статті ми спробуємо показати важливість звернення дослідницької уваги на документальні колекції польських університетів, на прикладі аналізу вибраної україніки в Архіві Ягеллонського університету.

1. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 4438. – Оп. 1. – Спр. 5.
2. ЦДАВОУ. – Ф. 4438. – Оп. 1. – Спр. 5.
3. Горак В. Андрій Яковлів // Історикографічні дослідження в Україні. – К., 2002.